НОВАЯ ЭРА НАУКИ И ЗНАНИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
global-science-review.com
editor@global-science-review.com

YOSHLAR NUTQIDA XORIJIY SO‘ZLARNING QO‘LLANILISHI

Ilmiy rahbar: **Sevaraxon Kurbanova**
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Qodirova Sevara
Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti, Xorijiy til va adabiyot
yo‘nalishi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning qo‘llanilishi, ularning kundalik muloqotdagi o‘rni va keng tarqalish sabablari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Globallashuv, internet, ijtimoiy tarmoqlar, xorijiy tillarni o‘rganish va zamonaviy madaniyatning yoshlar nutqiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, xorijiy so‘zlardan foydalanishning ijobiy va salbiy jihatlari, ularning o‘zbek adabiy tili me’yorlariga ta’siri hamda nutq madaniyatini rivojlantirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqola nazariy tahlilga asoslanib, yoshlar nutqida xorijiy so‘zlardan o‘rinli va me’yorida foydalanish muhimligini asoslashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: yoshlar nutqi, xorijiy so‘zlar, o‘zlashma so‘zlar, globallashuv, internet, ijtimoiy tarmoqlar, nutq madaniyati, o‘zbek tili, til me’yorlari.

KIRISH

Til jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, insonlar o‘rtasidagi muloqotni ta’minlaydi, milliy madaniyat va ma’naviy qadriyatlarni ifodalaydi. Har bir til o‘z taraqqiyoti davomida boshqa tillar bilan aloqada bo‘ladi va turli so‘zlarni o‘zlashtiradi. Bunday jarayon tilning tabiiy rivojlanish xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarning ta’siri, ayniqsa, yoshlar nutqida yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Hozirgi kunda yoshlar kundalik suhbatlarda, ijtimoiy tarmoqlarda va internet orqali muloqot qilishda ko‘plab xorijiy so‘zlardan foydalanmoqda. Masalan, “like”,

“post”, “story”, “trend”, “challenge”, “online”, “download” va “feedback” kabi birliklar yoshlar orasida keng qo‘llanadigan ifodalarga aylangan. Ayrim xorijiy so‘zlar muayyan tushunchani qisqa va aniq ifodalashga yordam bersa, boshqalari o‘zbek tilida mavjud bo‘lgan muqobillar o‘rnida ishlatiladi.

Mazkur holat tilshunoslik nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Chunki xorijiy so‘zlarning nutqqa kirib kelishi bir tomondan tilning boyishi va yangi tushunchalarni ifodalash imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, o‘zbek tilidagi mavjud so‘zlardan foydalanish darajasiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Maqolaning maqsadi yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning qo‘llanilish sabablarini aniqlash, ularning muloqotdagi vazifalarini tavsiflash hamda xorijiy birliklardan foydalanish va o‘zbek adabiy tili me’yorlariga rioya qilish o‘rtasidagi munosabatni nazariy jihatdan yoritishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tavsifiy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o‘rganish, nazariy umumlashtirish va misollarni lingvistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Xorijiy so‘zlarning yoshlar nutqida qo‘llanilishi til aloqalari, o‘zlashma leksika va raqamli muloqot xususiyatlari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo‘lib, unda ishtirokchilar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazilmagan va statistik ma’lumotlar to‘planmagan. Shu sababli maqoladagi misollar hodisani tushuntirishga xizmat qiladi, ammo ular barcha yoshlarning nutqiga xos bo‘lgan miqdoriy ko‘rsatkichlar sifatida talqin qilinmaydi.

1. Yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning qo‘llanilishi va uning sabablari

Xorijiy so‘zlarning bir tildan boshqa tilga kirib kelishi tilshunoslikda o‘zlashish jarayoni sifatida o‘rganiladi. Bunday so‘zlar boshqa xalqlar bilan iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ilmiy aloqalar natijasida til tarkibiga kiradi. Vaqt o‘tishi bilan ularning ayrimlari keng qo‘llanib, tilning lug‘at boyligidan mustahkam o‘rin egallaydi.

Yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning ko‘p uchrashiga bir nechta omil sabab bo‘ladi. Birinchi navbatda, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Yoshlar turli mamlakatlarning axborot manbalari, videolari, filmlari va boshqa raqamli materiallaridan muntazam foydalanadi. Natijada chet tillaridagi so‘z va iboralar kundalik muloqotga kirib keladi.

Ikkinchi omil — xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishdir. Ingliz tili xalqaro muloqot, ta’lim, fan va texnologiya sohalarida keng qo‘llanilishi sababli ko‘plab yoshlar uning lug‘at boyligini o‘zlashtirmoqda. Bu jarayon ularning dunyoqarashini kengaytiradi va turli madaniyatlar bilan tanishishiga yordam beradi.

Uchinchi omil yoshlar orasidagi ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq. Ayrim xorijiy so‘zlardan foydalanish zamonaviylik, muayyan guruhga mansublik yoki o‘zaro yaqinlikni ifodalash vositasi sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, “trendda”, “krash”, “kontent” kabi birliklar ayrim yoshlar muloqotida uchraydi.

Biroq xorijiy so‘zlarning qo‘llanilishi har doim ham ularning mazmunini chuqur anglash bilan bog‘liq bo‘lavermaydi. Ba’zan yoshlar muayyan so‘zni ommalashgani yoki boshqalar ishlatayotgani sababli qo‘llaydi. Shuning uchun xorijiy birliklarning ma’nosini tushunish, ularni vaziyatga mos ravishda ishlatish va o‘zbekcha muqobillarini bilish muhim hisoblanadi.

2. XORIJIY SO‘ZLARNING YOSHLAR MULOQOTIDAGI VAZIFALARI

Xorijiy so‘zlar yoshlar nutqida turli kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ularning asosiy vazifalaridan biri yangi tushunchalarni ifodalashdir. Texnologiya, internet va raqamli xizmatlar rivojlanishi natijasida tilga ko‘plab yangi atamalar kirib kelmoqda. Masalan, “bloger”, “podkast”, “striming” va “kontent” kabi birliklar muayyan faoliyat yoki tushunchalarni ifodalashda ishlatiladi.

Bunday so‘zlarning ayrimlari o‘zbek tilida ham faol qo‘llanib, kundalik nutqning bir qismiga aylanmoqda. Ularni ishlatishda so‘zning ma’nosi, sohaga xosligi va adabiy til me’yorlariga mosligi hisobga olinishi kerak.

Xorijiy so‘zlarning yana bir vazifasi fikrni ixcham ifodalashdan iborat. Masalan, “online” so‘zi o‘rnida “onlayn” shakli yoki “internet orqali” birikmasi qo‘llanishi mumkin. “Feedback” so‘zining ma’nosi esa vaziyatga qarab “fikr-mulohaza”, “qayta aloqa” yoki “javob” tarzida ifodalanadi.

Yoshlar muloqotida xorijiy so‘zlar hissiy munosabat va ijtimoiy yaqinlikni bildirish uchun ham ishlatiladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi qisqa yozishmalar, izohlar va videolarda xorijiy birliklar ko‘pincha zamonaviy internet madaniyatining bir qismi sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bilan birga, xorijiy so‘zlarning vazifasi muloqot sharoitiga bog‘liq. Do‘stlar o‘rtasidagi norasmiy suhbatda ishlatiladigan birliklar rasmiy hujjat, ilmiy maqola yoki ta’lim jarayonida har doim ham mos kelavermaydi. Demak, nutqning maqsadi va tinglovchining tushunish darajasini hisobga olish zarur.

3. XORIJIY SO‘ZLARDAN FOYDALANISHNING IJOBIY VA SALBIY JIHATLARI

Yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning ishlatilishi bir qator ijobiy jihatlarga ega. Avvalo, boshqa tillardan yangi birliklarning kirib kelishi zamonaviy tushunchalarni ifodalash imkoniyatini kengaytiradi. Fan, texnologiya, ta’lim va xalqaro muloqot bilan bog‘liq atamalar orqali yoshlar yangi bilimlarni o‘zlashtiradi va axborot almashadi.

Bundan tashqari, xorijiy so‘zlarni o‘rganish yoshlarning til kompetensiyasini rivojlantirishi mumkin. Ular xorijiy tillardagi materiallarni tushunish, turli manbalardan foydalanish va boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Shu bilan birga, xorijiy so‘zlardan me’yoridan ortiq foydalanish ayrim muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Birinchidan, o‘zbek tilida aniq va tushunarli muqobili mavjud bo‘lgan so‘zlarni sababsiz ravishda xorijiy birliklar bilan almashtirish nutqning tabiiyligini kamaytirishi mumkin. Masalan, “Ushbu

loyiha bo‘yicha feedback bering” jumlasi o‘rniga “Ushbu loyiha bo‘yicha fikr-mulohazalaringizni bildiring” deyish ko‘plab vaziyatlarda tushunarliroq bo‘ladi.

Ikkinchidan, xorijiy so‘zlarni ma’nosini anglamasdan ishlatish muloqotda tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ayniqsa, bir nechta tildagi birliklarni izohsiz aralashtirish suhbatdosh uchun fikrni anglashni qiyinlashtirishi ehtimoli bor.

Uchinchidan, rasmiy va ilmiy nutqda o‘rinli terminlardan foydalanmaslik matnning aniqligi hamda uslubiy yaxlitligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunda muammo xorijiy so‘zning o‘zida emas, balki uning noo‘rin ishlatilishi, ma’nosining noto‘g‘ri anglanishi yoki zarur izohning berilmasligidadir.

Shu sababli xorijiy so‘zlardan foydalanishni butunlay cheklash to‘g‘ri yondashuv hisoblanmaydi. Aksincha, ularni zaruriyatga ko‘ra ishlatish, o‘zbek tilidagi muqobillarni bilish va nutq vaziyatiga mos tanlash muhimdir.

4. IJTIMOIY TARMOQLARNING YOSHLAR NUTQIGA TA’SIRI

Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar yoshlar o‘rtasidagi muloqotning muhim vositalaridan biriga aylangan. Instagram, Telegram, YouTube va boshqa platformalarda turli tillarga mansub so‘zlar tez tarqaladi. Videolar, izohlar, qisqa xabarlar va internetdagi ommabop mavzular yangi birliklarning kundalik nutqqa kirib kelishiga sharoit yaratadi.

Masalan, “post joylash”, “story qo‘yish”, “reels olish”, “trendga chiqish” kabi birikmalar ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish bilan bog‘liq muloqotda uchrashi mumkin. Bu misollar xorijiy birliklarning o‘zbek tilidagi so‘zlar bilan birikib, yangi nutqiy shakllarni yuzaga keltirishini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda muloqot ko‘pincha tezkor va norasmiy bo‘lgani uchun foydalanuvchilar qisqa, ommalashgan va tez tushuniladigan ifodalardan foydalanishga intiladi. Biroq internetda keng tarqalgan har qanday so‘z yoki ibora adabiy til me’yorlariga mos bo‘lavermaydi.

Shu nuqtayi nazardan, yoshlarning raqamli savodxonligi bilan bir qatorda nutqiy savodxonligini ham rivojlantirish zarur. Ular internetdagi axborotdan foydalanish bilan birga, so‘zlarning ma’nosi, kelib chiqishi va qo‘llanish o‘rniga ham e’tibor qaratishi lozim.

Ijtimoiy tarmoqlarda xorijiy so‘zlarning tarqalishi faqat salbiy hodisa sifatida baholanmasligi kerak. Bu jarayon tilning yangi kommunikativ sharoitlarga moslashishini ham ko‘rsatadi. Asosiy vazifa esa zamonaviy muloqot imkoniyatlaridan foydalanish bilan birga, o‘zbek tilining ifoda imkoniyatlarini saqlash va rivojlantirishdan iborat.

5. YOSHLAR NUTQIDA O‘ZBEK TILI ME’YORLARIGA RIOYA QILISH MASALASI

O‘zbek tili xalqimizning milliy o‘zligi, tarixi va madaniyatini aks ettiruvchi muhim ma’naviy boylikdir. Shu sababli yoshlar nutqida xorijiy so‘zlardan foydalanish masalasini muhokama qilishda ona tiliga hurmat va adabiy til me’yorlariga rioya qilish tamoyillari muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek tilida mavjud bo‘lgan so‘z va iboralardan o‘rinli foydalanish nutqning tushunarliligi, ravonligi va ta’sirchanligini oshiradi. Masalan, “meeting” o‘rniga vaziyatga qarab “uchrashuv” yoki “yig‘ilish”, “deadline” o‘rniga “oxirgi muddat”, “feedback” o‘rniga “fikr-mulohaza” so‘zlarini qo‘llash mumkin. Biroq muayyan soha terminlarida yoki xalqaro muloqotda xorijiy atamani saqlash zarur bo‘lishi ham mumkin.

Yoshlarning nutq madaniyatini rivojlantirishda ta’lim muassasalari, oila va ommaviy axborot vositalarining o‘rni katta. Ona tili darslarida o‘zlashma so‘zlarning ma’nosi, imlosi va qo‘llanish xususiyatlarini o‘rgatish, badiiy adabiyot mutolaasini rag‘batlantirish hamda sifatli o‘zbekcha media materiallarini ko‘paytirish foydali natija beradi.

Bundan tashqari, yoshlar o‘z nutqini mustaqil ravishda tahlil qilishga odatlanishi lozim. Har qanday xorijiy so‘zni ishlatishdan oldin uning ma’nosini

bilish, o‘zbekcha muqobili bor-yo‘qligini tekshirish va tanlangan ifodaning suhbatdosh uchun tushunarli ekanini hisobga olish muhimdir.

Tilning rivojlanishi boshqa tillardan butunlay ajralib qolishni anglatmaydi. Aksincha, boshqa tillar bilan aloqada bo‘lish jarayonida milliy tilning ichki imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanish va uning me’yorlarini asrash muhim vazifa hisoblanadi.

XULOSA

Yoshlar nutqida xorijiy so‘zlarning qo‘llanilishi globallashuv, internet, ijtimoiy tarmoqlar, xorijiy tillarni o‘rganish va xalqaro madaniy aloqalar bilan bog‘liq murakkab lingvistik hodisadir. Xorijiy birliklar yangi tushunchalarni ifodalash, axborot almashish va turli madaniyatlar bilan muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, xorijiy so‘zlarning nutqqa kirib kelishi o‘z-o‘zidan salbiy hodisa hisoblanmaydi. Ularning foydali yoki noo‘rin qo‘llanilishi so‘zning ma’nosi, nutq vaziyati, tinglovchining ehtiyoji va adabiy til me’yorlariga muvofiqligiga bog‘liq. Ayniqsa, o‘zbek tilida aniq muqobili mavjud bo‘lgan birliklarni sababsiz ravishda almashtirish nutqning tushunarliligiga ta’sir qilishi mumkin.

Yoshlar nutq madaniyatini rivojlantirish uchun xorijiy tillarni o‘rganish bilan bir qatorda, ona tilining lug‘at boyligi va ifoda imkoniyatlarini chuqur o‘zlashtirish zarur. Ta’lim muassasalarida o‘zlashma so‘zlarning ma’nosi va qo‘llanishini o‘rgatish, kitobxonlikni rivojlantirish hamda internetda savodli muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirish bu borada muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar zamonaviy tillararo muloqot imkoniyatlaridan samarali foydalanishi, shu bilan birga, o‘zbek tilining boyligi, ravonligi va milliy xususiyatlarini asrashga mas’uliyat bilan yondashishi lozim. Xorijiy so‘zlardan ongli, o‘rinli va me’yorida foydalanish zamonaviylik bilan ona tiliga hurmatni uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni. 1989-yil 21-oktabr; yangi tahriri 1995-yil 21-dekabr.
2. Crystal, D. Language and the Internet. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
3. Haspelmath, M. Lexical borrowing: Concepts and issues. In: Haspelmath, M., Tadmor, U. (eds.). Loanwords in the World’s Languages: A Comparative Handbook. Berlin: De Gruyter Mouton, 2009.
4. Haugen, E. The Analysis of Linguistic Borrowing. Language, 1950, 26(2), 210–231.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildli. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.